

Historiograafilisi ja allikakriitilisi märkusi 19. saj. lõpu ja 20. saj. alguse nominaal- ja reaalpalkade uurimisel

Kadi Küng*

Industrialiseerimine, mis Eestil aladel algas 1870. aastate paiku,¹ tõi kaasa muutusi majanduse toimimises üldiselt, majandusharude omavahelistes suhetes, tööstuses ja ühiskonnas. Seda iseloomustab infrastruktuuri laienemine, suurtööstuste teke, linnade tähtsuse kasv ja palgatöötajate osakaalu suurenemine. Ideaalmudel on palgatöötaja inimene, kes ei oma muid tootmistegureid peale oma tööjõu, mida ta müüb; tal on tööandjaga tööleping; ta on vaba ise oma töökohta valima ja saab oma töötasu rahana. Töötajate ja nende palga uurimine annab võimaluse saada ülevaadet inimeste elatustasemest ja majanduse seisukorrast, sest töö on alati olnud üks keskne aspekt inimeste argielus. Näiliselt on elatustaseme uurimine lihtne: tuleb leida info sissetulekute ja kulude kohta ning siis arvutada, kui paljusid asju ja teenuseid suutsid perekonnad endale võimaldada. Tegelikult on palgade ja elatustaseme uurimisel mitmeid raskuskohti. Palgad on majandusajaloo keskne uurimisvaldkond, nende kaudu uuritakse mitte ainult, kui palju kaupu saab osta tehtud töö eest, vaid ka tööturgu, konkurentsivõimet, produktiivsust, tarbimust ja kaasaegsete inimeste igapäeva. Samuti saab palku kasutada, et võrrelda maailma eri paikade heaolu ja elatustaset. Tänapäeval on sisemajanduse kogutoodang (SKT) ja SKT inimese kohta ühed levinuimad näitajad, mille abil väljendatakse majanduslikku heaolu. Teadlaste seas ei ole ühtset arusaama, mis on parim heaolu väljendav näitaja, sest igal meetodil on omad vajakajäämised. SKT mõõtmisel kasutatakse sama meetodikat üle maailma, mille tõttu on see hästi võrreldav näitaja populaarne. Kahjuks ei ole varasemat perioodi uurides võimalik seda meetodikat kasutada, sest puudub vastav andmestik. Seetõttu tuleb teemat uurival ajaloolasel näha rohkem vaeva. Ajaloolaste seas levinud meetod on töötajate reaalpalka arvutamine, sest see väljendab palga ostujõudu ning selle abil väljendatakse elatustaset. Siinse artikkel keskendub palgade uurimisega seotud probleemidele, tuginedes peamiselt välismaalt pärit näidetele, ning püstitab küsimuse: kas Eestis kontekstis on võimalik koostada tõene ajalooline palgade indeks? Millised on olemasolevad allikad ja mida neist on võimalik kasutada? Samuti vaadeldakse hetke uurimisseisu Eestis ja senini käsitletud teemasid. Seejuures on põhirõhk pandud teostele ja teabele, mis puudutavad peamiselt 19. ja 20. sajandi algust.

Historiograafiast

Reaalpalkade ja elatustasemete kohta on avaldatud mitmeid teoseid, nii varasemast perioodist kui kaasaegseid. Märkimisväärsed on Ernest H. Phelps Browne ja Sheila V. Hopkinsi tööd, milles uuriti rahapalku ja kaupade hindu Inglismaal seitsme sajandi vältel.² Nende kasutatud

* Kadi Küng (1990), M.Ed., kadikyng@hotmail.com

¹ M. Pihlamägi. Eesti industrialiseerimine 1870–1940. Tallinn, 1999, lk. 23.

² E. H. Phelps Brown, S. V. Hopkins. Seven centuries of building wages. – *Economica*, 1955, vol. 22, nr. 87, lk. 195–206; E. H. Phelps Brown, S. V. Hopkins. Seven centuries of the prices of consumables, compared with builders' wage-rates. – *Economica*, 1956, vol. 23, nr. 92, lk. 296–314.

meetodid ning tulemused on hiljem palju kasutamist leidnud eeskuju ja võrdlusmaterjalina. Palku, hindu, elatustaset, ostujõudu ja tööliste eluolu on uurinud Peter Scholliers, kes nii üksinda kui ka koostöös teistega on avaldanud mitmeid mõjukaid käsitlusi.³ Ta on uurinud põhjalikult ka inimeste toitumist ja toiduajalugu. Linnastumist, industrialiseerimist, tootmist ning nende seotust tööliste palkadega on uurinud Jan de Vries, enamasti Madalmaade näidetel.⁴ Oma uurimustes näitab de Vries, kuidas tarbimuse muutumine Euroopas mõjutas ka tööjõu pakkumist ja nõudlust. Üks tuntumaid reaalpalkade uurijaid on Robert. C. Allen,⁵ kes 2001. aastal koostas väga laiaulatusliku uurimuse, milles võrreldakse mitme Euroopa linna reaalpalku alates 14. sajandist kuni Esimene maailmasõjani.⁶ Selles artiklis kasutas Allen enda loodud toimetuleku korvi meetodit (*subsistence basket methodology*)⁷, mille alusel on rahapalk arvutatud ümber hõbeda kaaluks. Seda meetodit on hakanud kasutama ka teised ajaloolased,⁸ sest see võimaldab võrrelda erinevaid maailma piirkondi. Meetodi kohaselt koostatakse paikkonna omapära silmas pidav tarbimiskorv, mis sisaldab igapäevaseks toimetulekuks piisavalt kaloreid ja vajalikke tarbekaupu. Nagu igal mudelil, on ka sellel plussid ja miinused. Nii on mitmed ajaloolased võtnud mingi konkreetse väiksema piirkonna ja perioodi põhjaliku uurimise alla ning kõrvutavad oma uurimistulemusi Alleni omadega. Nad on analüüsinud, miks tekkisid resultaates erinevused ning mis asjaolud põhjustasid lahknevusi.⁹ Sama on Allen ise teinud varasemate uurijate töödega.¹⁰ Pahatihti on uurijad kasutanud täpselt samu allikaid ning avaldavad uusi artikleid, et korrigeerida eelkäijate indekseid ja tabelleid, sest oma täiendatud arvutusi kasutades on jõutud erinevate tulemuseni. Erinevused tulenevad andmete kogumise, käitlemise ning töötlemise erinevast meetodikast ning asjaolust, et mõne perioodi või piirkonna elu-olust teatakse rohkem. Enamasti nõustutakse suuremate trendidega – näiteks et teatud vahemikus on palgad stabiilsed, teisel perioodil ostujõud langeb ja nii edasi. Niiviisi on mõned piirkonnad, näiteks Inglismaa, põhjalikult uuritud. Tulemuste lahknemine loob aluse arutelule uurimismeetodite üle ning loodetavalt aitab kaasa tõhusate meetodite väljatöötamisele.

³ Mõned näited: P. Scholliers (toim.). *Real Wages in 19th and 20th Century Europe. Historical and Comparative Perspectives*. New York, 1989; P. Scholliers, V. Zamagni (toimetajad). *Labour's Reward: Real Wages and Economic Change in 19th and 20th Century Europe*. Aldershot, 1995; P. Scholliers. *Real wages and the standard of living in the nineteenth and early-twentieth centuries. some theoretical and methodological elucidations*. – VSWG: Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 1996, vol. 83. Bd., H. 3, lk. 307–333; P. Scholliers. L. Schwarz (toimetajad). *Experiencing Wages. Social and Cultural Aspects of Wage Forms in Europe Since 1500*. New York and Oxford, 2003.

⁴ Mõned näited: J. de Vries. *The population and economy of the preindustrial Netherlands*. – *The Journal of Interdisciplinary History*, Spring 1985. Vol. 15, nr. 4, *Population and Economy: From the Traditional to the Modern World*, lk. 661–682; J. de Vries. *The industrial revolution and the industrious revolution*. – *The Journal of Economic History*, 1994, vol. 54 lk. 249–70; J. de Vries. *The political economy of bread in the Dutch Republic*. In Oscar Gelderblom, ed. *The Political Economy of the Dutch Republic* (Ashgate Publishers, 2009), lk. 85–114.

⁵ Mõned näited: R. C. Allen. *Progress and poverty in early modern Europe*. – *Economic History Review*, 2003, LVI, lk. 403–43; R. C. Allen. *Agricultural productivity and rural incomes in England and the Yangtze Delta, c. 1620-c. 1820*. – *The Economic History Review New Series*, Aug. 2009, vol. 62, nr. 3, lk. 525–550; R. C. Allen, et al. *Living Standards in the Past: New Perspectives on Well-Being in Asia and Europe*. Oxford University, 2005; 'Data: wage and price history' (2001), <http://www.nuffield.ox.ac.uk/People/sites/Allen/SitePages/Biography.aspx> – sellel veebilehel on ligipääs Alleni ja mitmete teiste uurijate koostatud hinna ja palga tabelitele.

⁶ R. C. Allen. *The Great Divergence in European wages and prices from the Middle Ages to the First World War*. – *Explorations in Economic History*, 2001, vol. 38, lk. 411–447.

⁷ Samas.

⁸ Näiteks on seda meetodit kasutanud varem Alleniga koostööd teinud van Zanden: P. De Zwart, Van Zanden, J. Luiten. *Labor, wages, and living standards in Java, 1680–1914*. – *European Review of Economic History*, 2015, vol. 19, nr. 3, lk. 215–234.

⁹ Vaata näiteks artiklit 17. sajandi Madridi kohta: J. I. A. Ucendo, R. Lanza Garcia. *Prices and real wages in seventeenth-century Madrid*. – *Economic History Review*, 2014, vol. 67, nr. 3, lk. 607–626.

¹⁰ R. C. Allen. *The standard of living in the Soviet Union, 1928–1940*. – *The Journal of Economic History*, 1998, vol. 58, nr. 4, lk. 1063–1089. Cambridge University Press on behalf of the Economic History Association.

Nii Vene kui ka välismaises ajalooteaduses on kajastatud Venemaa arengut,¹¹ sh. industrialiseerimist ja muutusi tööjõus.¹² Kolossaalse töö Vene ühiskonna uurimisel on teinud Boris Mironov, kelle kolmeköiteline monograafia kajastab teemasid alates riigist, riiklusest ja õigusest kuni perekondlike suhete, külakogukonna korralduse ja elatustasemeni välja.¹³ Kirjanduses, mis puudutab 18. sajandi kuni 20. sajandi alguse Venemaad, jäetakse Baltikum tavaliselt kõrvale, ning keskendutakse Venemaa sisealadele. Siiski on mõnedes artiklites kajastatud Riia, mis oli impeeriumis oluline kaubanduslinn.¹⁴ Naaberriigis Soomes on palku, elukallidust ja tööturgu uurinud Sakari Heikkinen, kelle tööd pakuvad head võrdlusmaterjali Eesti uurijatele.¹⁵ Timo Myllyntaus on uurinud, kuidas 19. sajandi lõpuks muust Euroopast maha jäänud Soome tänu tehnoloogia arengule ja selle kasutuselevõtule jõudis 20. sajandi lõpuks teistele järele. Samuti on ta uurinud erinevate tööstussektorite arengut ning nende mõju keskkonnale.¹⁶ Läänemere-äärsetest piirkondadest on enim uuritud Rootsi ja Taani linnu.¹⁷

Välisuurijate töödest on pea võimatu leida viiteid Eesti tööliste palkade ja elukalliduse kohta, eriti mis puudutab 19. sajandi lõppu ja 20. sajandi algust. Äsja mainitud Soome uurija Timo Myllyntaus kirjutas artikli, kus võrdleb Eesti ja Soome 1930. aastate elatustaset.¹⁸ Selles on välja toodud tööliste palgad ja tavalise tarbimiskorvi maksumus. Eestis on selle teemaga tegelenud vähesed praegused uurijad. Hans Pöögelmann avaldas 1908. aastal J. Vinnaja pseudonüümi all raamatu „Palgatöoline ja elu-ülespidamine“. Selles kirjeldab ta omaaegset majanduslikku olukorda, arvutab tööliste keskmist palka Eestis ja Venemaal, kirjeldab tööliste elu- ja

¹¹ Nt. R. L. Rudolph. Agricultural structure and proto-industrialization in Russia. Economic development with unfree labor. – *The Journal of Economic History*, 1985, vol. 45, nr. 1, lk. 47–69; I. D. Koval'chenko, N. B. Selunskaja, B. M. Litvakov. Sotsial'no-ekonomičeskii stroj pomeščičšego hoziajstva Èvropeskoj Rossii v epoxu kapitalizma; Istočniki i metody izučenija (Moscow, 1982), chap. 1; G. V. Rimlinger. The Expansion of the labor market in capitalist Russia: 1861–1917. – *The Journal of Economic History*, June 1961, vol. 21, nr. 2, lk. 208–215; E. Müller. Agrarfrage und Industrialisierung in Rußland, 1890–1930. *Geschichte und Gesellschaft* 5. Jahrg., H. 3, Industrialisierung und sozialer Wandel in Rußland (1979), lk. 297–312.

¹² Modernisatsiooniteooria järgi liigub ühiskond põllumajanduslikust, traditsioonilisest, päritavate rollidega ühiskonnast industrialiseeritud ühiskonnaks, kus inimesed on võrdsemad. Sellel ühiskonnas on palgatöö oluline, kuna töötaja on vaba müüma oma tööjõudu ning vaba kulutama oma töötasu iseenda äranägemise järgi. Töötaja teeb ise otsuse, kus töötada ja kus elada. Palgatöö toob kaasa sotsiaalse ning geograafilise liikumise. S. Heikkinen. *Labour and the Market. Workers, Wages and Living Standards in Finland, 1850–1913*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1997, lk. 19.

¹³ B. Mironov. Rossijskaja imperija: ot tradicii k modernu. B trex tomax. Sankt-Peterburgskij gosudarstvennij universitet, Sankt-Peterburgskij institut istorii Rossijskoj akademii nauk, Sankt-Peterburg: Dimitrij Bulanin, 2014.

¹⁴ Nt.: J. Metzger. Railroad development and market integration. The case of Tsarist Russia. – *The Journal of Economic History*, Sep. 1974, vol. 34, nr. 3, lk. 529–555. Artikkel käsitleb raudtee ehitamise mõju kohalikele ja riiklikule viljaturile ja -hindadele.

¹⁵ S. Heikkinen. *Labour and the market; S. Heikkinen. War, inflation, and wages. The labor market in Finland, 1910–1925*. – *Essays in Economic and Business History*, 2017, vol. 35, nr. 1, lk. 63–96.

¹⁶ Näited mõnedest uurimustest: T. Myllyntaus. *Finnish Industry in Transition, 1885–1920: Responding to Technological Challenges*. – *Tekniikan museon julkaisu*, 1989; T. Myllyntaus. „As soon as there are sockets in the walls, electricity will take care of everything.“ *Popularising electricity in Finland, 1870–1960*. – *Technik zwischen Artes und Arts. Festschrift für Hans-Joachim Braun, hrsg./eds. R. Bauer, J. Williams, W. Weber. Cottbusser Studien zur Geschichte von Technik, Arbeit und Umwelt, Band 31, Münster: Waxmann Verlag, 2008, lk. 87–102; J. Kunnas, T. Myllyntaus. Postponed leap in carbon dioxide emissions. The impact of energy efficiency, fuel choices and industrial structure on the Finnish economy, 1800–2005. – *Global Environment*, 2009, vol. 2, nr. 3, lk. 154–189.*

¹⁷ J. Söderberg. Real wage trends in urban Europe, 1730–1850. Stockholm in a comparative perspective. – *Social History*, May, 1987, vol. 12, nr. 2, lk. 155–176; K. Rönnbäck. An early modern consumer revolution in the Baltic? – *Scandinavian Journal of History*, 2010, nr. 35:2, lk. 177–197; T. Brinley. Wages, cost of living and national income in Sweden 1860–1930. – *Baltic and Scandinavian Countries*, 1938, vol. IV, nr. 3 [10], lk. 357–363.

¹⁸ T. Myllyntaus. Standard of living in Estonia and Finland in the 1930s. *Proceedings Estonian Academy Sciences Humanities and Social Sciences*, 1992, vol. 41, nr. 3, lk. 184–191.

töötingimusi ning toob välja, kui palju maksab neljaliikmelise pere ülalpidamine. Tegemist on huvitava kirjatööga kaasaegselt inimeselt, kuid sellesse tuleb suhtuda teatava ettevaatlikkusega, sest andmete allikad pole kontrollitavad. Ene Mäsak avaldas 1981. aastal teose „Elutingimustest Tallinna eeslinnades: 1870–1940“, milles vaadeldakse tööliste elu-olu ja -tingimusi Tallinnas ning selles on välja toodud kulud üürile ja küttele.¹⁹ Enamik 19. sajandi ja 20. sajandi algust käsitlevaid töid on puudutanud vabrikutöölisi.²⁰ Maie Pihlamägi on uurinud Eesti tööstust 19. sajandist kuni 20. sajandi keskpaigani, võttes uurimisfookusesse erinevad aspekte vabrikutes ja tööliste elus.²¹ Kersti Lust on vaadelnud põllumajandus- ja tööstustööliste palku.²² Samuti on Lust uurinud teraviljaturgu ja -hindade kujunemist.²³ Ehitustööliste palgad, millel reaalpalkade käsitletud tihtipeale põhinevad, on siiani suures osas jäänud Eesti ajaloolaste vaateväljast välja. Põhjalikumalt on uuritud Eesti Vabariigi aega, seda juba toona. Riigi Statistika Keskbüroos töötanud Anatol Tooms arvutas elatusmaksumust Eestis.²⁴ Jaak Valge avaldas artikliseeria, milles on pigem makromajanduse tasandil uuritud majandussektorite kaupa Eesti kogutoodangut kahe maailmasõja vahel ning on välja arvatud elatusmaksumusindeks; sealhulgas on ta andnud põhjaliku ülevaate varasemate sellealaste uuringute kohta.²⁵

Nominaal- ja reaalpalgad

Elatustaset uurides on esmalt vaja vahet teha nominaal- ja reaalpalgal. Esimene on palk, mille töötaja saab kätte raha kujul. Näiteks 1885. aasta jaanuaris Rakveres töötanud puusepp sai päevapalgana 1,4 ja Tallinnas töötanud puusepp 1,3 rubla.²⁶ See on nominaalpalk (*nominal wage*), raha, mille töötaja tehtud töö eest koju viib. Nominaalpalka mõeldakse tavaliselt mingis valuutas. Reaalpalk (*real wage*) on nominaalpalga ostujõud. See on nominaalpalk jagatud kaupade hinnaga, kasutades valemit $W = (NW/P)$, kus W = reaalpalk, NW = nominaalpalk ja P = hinnatase (*price level*). Ostujõud on pidevas muutumises ja seda väljendab tarbijahinnaindeks, mida tänapäeval kasutatakse sageli nominaalpalga deflaatorina ehk õhu tühjaks laskjana (*deflator*).²⁷ Ajaloolased kasutavad deflaatorina selleks tarbimiskorvi. Reaalpalk on

¹⁹ E. Mäsak. Elutingimustest Tallinna eeslinnades. 1870–1940. Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Ajaloo Instituut. Tallinn: Eesti Raamat, 1981.

²⁰ Nt.: H. Linnuse. Balti Manufaktuur, 1898–1963. Ajalooline ja majanduslik ülevaade. Tallinn: Eesti Raamat, 1965; Dvigatel – 100. Ajalugu ja nüüdisaeg. Autorid ja koostajad V. Bannikova ja J. Tolstikov. [Tõlge eesti keelde: A. Koel, tõlge inglise keelde: N. Vassiljeva; toimetaja V. Tolstikov] = Dvigatel – 100: istorija i sovremennost. Avtory sostaviteli V. Bannikova i J. Tolstikov. Tallinn, 1999; T. Tomberg, V. Zubov. Kreenholmi manufaktuur 1857–1957. Tallinn, 1957; J. Kermik. Lutheri vabrik. Vineer ja mööbel 1877–1940. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2004; M. Pihlamägi. Narva tööstus 1870–1940. Eesti Teaduste Akadeemia Toimetised. Humanitaar- ja Sotsiaalteadused, 1995, nr. 44 (1), lk. 78–95..

²¹ M. Pihlamägi. Eesti tööstus Esimese maailmasõja aastail (1914–1918). Eesti Ajalooarhiivi toimetised = *Acta et commentationes Archivi Historici Estoniae*, 2014, nr. 22, lk. 170–199; M. Pihlamägi. Kergetööstuse arengulugu 19. sajandil. – Kui kergetööstus oli suur tööstus. Tagasivaateid minevikku. Koostajad: K. Kello, M. Laos. Tallinn: MTÜ Eesti Majandusühenduste Liit, 2011, lk 55–74; M. Pihlamägi. Tööstustööliste töö- ja puhkeajad ja selle seadusandlik reguleerimine Eestis 1870–1940. – *Acta Historica Tallinnensia*, 2004, nr. 8, lk. 37–60.

²² K. Lust. Agricultural labourers and their wages in Estland in 1885–1913 [Kokkuvõte: Maatöölised ja nende palgad Eestimaa 1885–1913]. – *Ajalooline Ajakiri* 2007, nr. 3/4, lk. 393–410.

²³ K. Lust. Teraviljahinnad Eesti kohalikel turgudel ja neid mõjutanud tegurid 1840–1900. – *Ajalooline Ajakiri* 2013, nr. 2 (144), lk. 217–245.

²⁴ A. Tooms. Elumaksumus (elukallidus). – *Eesti Statistika* 1925, nr. 36 (3), lk. 64–87; A. Tooms. Uus Eesti elumaksumusindeks. – *Eesti Statistika* 1926, nr. 61 (16), lk. 12–16.

²⁵ J. Valge. Uue majanduse lähteil. Eesti sisemajanduse kogutoodang aastatel 1923–1938. – *Akadeemia* 2003, nr. 10–12, lk. 2202–2228, 2443–2487, 2712–2735. Artiklit on kommenteerinud, lahti seletanud ja korrigeerinud: M. Klesment. Eesti majandusarengu dünaamika näitajaid sõdadevahelisel perioodil. – *Tuna* 2008, nr. 1, lk 25–37.

²⁶ RA, EAA.33.3.1633, l. 2; RA, EAA.33.3.1642, l. 2.

²⁷ Tarbijahinnaindeks on indeks, mis iseloomustab tarbekaupade ja tasuliste teenuste hindade muutust. Selle koostamiseks uuritakse baaskaupade hindade muutusi. Statistikaamet. Mõisted. http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Majandus/04Hinnad/IA_01.htm

hea läbipaistev meede, et näha, kui palju kaupu ja teenuseid suudetakse tunnitasu eest osta. Personaalse faktori tõttu huvitab töötajaid üldiselt rohkem reaalpalk ehk kui palju kaupu ja teenuseid nad suudavad endale lubada.²⁸

Reaalpalga uurimine käib käsikäes hindade ja tarbimise uurimisega. Eriti oluline on nende pikaajalisem jälgimine, sest nii hinnad kui ka palgad kipuvad inflatsiooni tõttu aja jooksul kasvama ja seda enamasti mitte võrdsel määral.²⁹ Näiteks maksis Haapsalus 1885. aasta jaanuaris puud³⁰ soola 0,7 rubla³¹ ning puuseppade päevapalk samal aastal oli 1,5 rubla,³² mis tähendab, et päevapalga eest suutis puusepp osta 2,14 puuda soola. Ajalehtede Eesti Postimees (koos lisalehtedega), Olevik ja Sakala postiga tellimise hind terveks aastaks oli kõigi puhul 3 rubla.³³ Seega pidi terveks aastaks ühte ajalehte tellida sooviv Haapsalu puusepp töötama kaks päeva, et teenida vajaminev raha. 1902. aastal teenis Haapsalu puusepp jaanuaris päevatöö eest 1,25 rubla.³⁴ Puuda soola hind oli samal ajal 0,6 rubla³⁵, seega sai päevapalga eest 2,08 puuda soola. 1902. aastal oli Eesti Postimehe (koos lisalehtedega), Oleviku ja Sakala hind jätkuvalt terveks aastaks postiga tellimisel 3 rubla.³⁶ Et tellida aastaks üks ajaleht, tuli nüüd töötada 2,4 päeva. Kahte aastat võrreldes oli soola puhul toimunud ostujõu vähenemine, kuigi kauba hind alanes. Ajalehtede hinna samaks jäämisele vaatamata oli ka nende puhul ostujõud langenud. Selline uurimine võimaldab teha kindlaks indiviidide elatusaseme ja selles toimunud muutused. Ainult ühe-kahe tarbekauba ostujõu jälgimine ei anna tulemusi, mille põhjal saaks teha üldistusi ostujõu kohta. Inimesed tarbivad igapäevaselt mitmeid erinevaid tooteid ja teenuseid ning ühe kauba hinda võivad mõjutada erakorralised tegurid, mis teiste kaupade hindalele mõju ei avalda.³⁷

Reaalpalkade pikaajaline uurimine pakub ajaloolastele mitmeid võimalusi. Kõige olulisemalt saame jälgida ostujõudu, majanduse arengu tempot, tööturu olekut, majanduslikku juhtimist ja elatusaset, võimalik on määrata palga ja produktiivsuse suhet.³⁸ Saame võrrelda rahvusvaheliselt ja perioodideüleselt näiteks majanduspoliitikaid, majanduslikke mudeleid ja avalikke poliitikaid ning nende mõju.³⁹ Laiemalt aitab reaalpalk uurida ka migratsiooni, rahvusvahelist majandust ja -kaubandust ning paljut muudki.⁴⁰ Loomulikult saame kõrvutada linna ja maad ning teha kindlaks, kas ning millisel määral elatusase ja elukallidus erinesid, kas tööjõuturg oli ühtlustunud. Elukallidus, vahepeal ka elatusmaksumus – või elumaksumus eestikeelses kirjanduses – näitab teatava elustandardi säilitamise hinda. Seda arvestatakse ühe inimese või perekonna kohta mingil perioodil, enamasti aasta vältel. Selle arvutamisel kasutatakse mudelperekonda, n.-õ. keskmist inimest.⁴¹ Elukalliduse uurimisel ongi vajalik

²⁸ O. Ashenfelter. Comparing real wage rates. – The American Economic Review, 2012, vol. 102, nr. 2, lk. 617.

²⁹ Uurijad üldiselt soovivad vältida liiga lühiajalist uurimust, kuna toiduhinnad on olnud väga sõltuvad saagi õnnestumisest või ebaõnnestumisest. M. W. Flinn. Trends in real wages, 1750–1850. – The Economic History Review. Aug. 1974, vol. 27, nr. 3, lk. 397.

³⁰ Massiühik. 1 puud on umbes 16,38 kg. A. Must. Eestlaste perekonnaloole allikad. Tartu, 2000, lk. 318–319.

³¹ RA, EAA.33.3.1634, l. 2.

³² RA, EAA.33.3.1634, l. 3.

³³ Eesti Postimees, 02.01.1885; Olevik, 02.01.1885; Sakala, 05.01.1885.

³⁴ RA, EAA.33.3.2348, l. 4.

³⁵ RA, EAA.33.3.2348, l. 3.

³⁶ Eesti Postimees, 03.01.1902; Olevik, 02.01.1902; Sakala, 03.01.1902.

³⁷ Samas on võimalik ka vastupidine. Näiteks suhkru hinna tõus kergitab kõikide suhkrut sisaldavate kaupade hinda.

³⁸ R. C. Allen. The Great Divergence in European wages and prices from the Middle Ages to the First World War, lk. 411.

³⁹ O. Ashenfelter. Comparing Real Wage Rates, lk. 618.

⁴⁰ Samas, lk. 618.

⁴¹ Lugada võiks nt.: R. A. Sayre. Cost of living indexes. – Journal of the American Statistical Association, Jun. 1941, vol. 36, nr. 214, lk. 191–200. Artiklis selgitab autor USA näitel elukalliduse uurimise vajalikke samme ja meetodikat. Samas artiklis seletatakse, mil viisil saab kasutada elukalliduse indeksit võrdlemisel ning kuidas selleks andmeid koguda.

uurida inimeste sissetulekuid ja nende tarbimust, selleks kasutatakse tarbijahinnaindeksit. Elukallidust kasutatakse, et võrrelda omavahel erinevaid kohti või erinevaid ajaperioode. Samuti on reaalpalku uuritud, et tõestada, kas endiste kolooniate (ala)areng on seotud sellega, et nad on olnud kolooniad.⁴²

On uurijaid, kes seovad reaalpalgad antropomeetriaga,⁴³ et uurida elatustaseme muutumist pikema aja jooksul.⁴⁴ Eeldatakse, et parem palk parandab inimeste elutingimusi ja rikastab toidulauda, mis avaldub näiteks keskmise pikkuse kasvus ning vastupidi – elutingimuste halvenemine kahandab keskmist pikkust. Eeldatakse, et n.-ö. hea toidu peal kasvanud inimesed on pikemad ja tervemad kui kehva toidu peal üles kasvanud. Tihti on uurimisobjektiks nekrutid, kelle tervist enne sõjaväkke astumist kontrollitakse.⁴⁵ Toimikutes on peale füüsiliste omaduste kajastatud ka noorte sotsiaalne päritolu, mille põhjal saab teha järeldusi nende perekondade majandusliku järje kohta. Kuigi inimeste pikkuse muutumine ei näita muutusi ostujõus, aitab see jälgida heaolu bioloogilis-füüsilist aspekti. Samuti on võimalik uurida, kas näiteks suure ja väikese sissetulekuga peredes on elatusallikate erinevused keha mõõtude alusel jälgitavad.

Eesti Statistikaamet koostab kaasaegseid uuringuid palkade muutumise kohta ning reaalpalgal on nendes uuringutes tähtis osakaal. Vastavaid andmeid kasutatakse erinevate järelduste tegemiseks. Statistikaamet korraldab palgastatistika uuringut rahvusvahelise meetodika alusel 1992. aastast.⁴⁶ Nende andmebaaside kaudu saab uurida reaalpalka muutumist alates Eesti Vabariigi taastamisest 1991. aastal. Varem kogus Eestis statistikat 1921. aastal moodustatud Riigi Statistika Keskbüroo. Kogumist alustati tühjalt kohalt uute meetoditega.⁴⁷ Varasemat perioodi uurides tuleb andmete saamiseks pöörduda arhiividesse. Inglismaal algas ametlikult toidu jaehindade statistika kogumine 1903. aastal, kuna tekkis vajadus elukallidusindeksite järele.⁴⁸ Statistika koostamisel suudeti minna tagasi 1877. aastani ning 1904. aastal koostati uuring perekondade eelarvete kohta.⁴⁹ Varem ei oldud elukalliduse uurimisele eriti tähelepanu pööratud. Selline ametlikult koostatud statistika on osutunud väga heaks allikaks.

Uurimine ja sellega seotud raskuskohad

Nagu eelnevalt mainitud, algab reaalpalkade uurimine nominaalpalkade uurimisest. Tuleb leida sobivad algallikad ning neid kasutades koostada palgatabelid. Soovides uurida suuremat piirkonda, tuleb teada, et ei saa ühe linna/küla palku üldistada tervet piirkonda esindavaiks,

⁴² R. C. Allen, T. Murphy, E. Schneider. The colonial origins of the divergence in the Americas: a labour market approach. – *Journal of Economic History*, 2012, nr. 72, lk. 863–894; E. Frankema, M. Van Waijenburg. Structural impediments to African growth? New evidence from real wages in British Africa, 1880–1965. – *Journal of Economic History*, 2012, nr. 72, lk. 895–926.

⁴³ Antropomeetria tegeleb inimese keha mõõtmisega. Mõõdetakse üldpikkust, istepikkust; jäsemete pikkust, kere pikkust; pea + kaela pikkust ja nende suhet kasvusse.

⁴⁴ Nt.: B. Mironov. The Standard of Living and Revolutions in Imperial Russia, 1700–1917. *Routledge Explorations in Economic History*, 2012; J. Baten et al. Evolution of living standards and human capital in China in the 18–20th centuries: Evidences from real wages, age-heaping, and anthropometrics. – *Explorations in Economic History*. 2010, 47(3), 347–359.

⁴⁵ Eestis on nekruteid uurinud ja antropomeetriaga tegelenud Liivi Aarma. Uurija ei ole oma andmeid seostanud sissetulekutega. L. Aarma. Põhja-Eesti meeste pikkus. Võrdlev ajaloolis-statistiline uurimus Eestimaa kubermangust aastail 1811–1874 nekrutiks värvatute andmeil. Tallinn: Eesti Raamat, 1987.

⁴⁶ Statistikaamet. <http://www.stat.ee/pressiteade-2015-070>. 17.06.2015.

⁴⁷ Valitsusasutiste tegevus 1918–1934. Tallinn, Riigikantselei, 1934, lk. 10.

⁴⁸ J. F. Wright. Real wage resistance. Eighty years of the british cost of living. – *Oxford Economic Papers*, 36, lk. 155.

⁴⁹ Samas, lk. 155–156.

sest palkade suurus sõltus töökoha asukohast.⁵⁰ Ajalooteaduses on levinud ehitustöölise töötasude kasutamine. Sellel on mitmeid ajendeid ning ka mõningasi probleeme. Ehitustöölise palkade kasutamise põhjus on üsna lihtne, kuna need on tihti allikates kättesaadavad. Samuti on tegemist ühiskonnas alati vajalike ametitega. Nende palkade uurimise üks probleemne küsimus on: kas neid on võimalik kasutada, et esindada töölisi üldiselt?⁵¹ On mitmeid näiteid, kus konkreetsete hoonete ehitamiseks ette nähtud eelarve mõjutas ehitajate palku. Sellest johtuvalt saab küsida – kui sagedased on sellised juhud? Ehitustöötajate palk on enamasti märgitud üles päevapalkadena, kuid elustandardite määramisel on oluline selgitada välja aastane sissetulek. Ehitustöölise puhul tekib küsimus – kui palju töötati aastas?⁵²

Traditsiooniliselt on ehitustööd olnud hooajalised ning töötajate seas esines hooajalist töötust. 18. sajandist on teada, et Tallinnas oli müür- ja kiviseppadel võimalik töötada aastas 17–18 nädalat, halval aastal 15 nädalat ning töövälisel ajal ei tohtinud muuga tegeleda.⁵³ See info pärineb ajast, kui kehtis veel tsunftikord.⁵⁴ Soomes oli 1909. aastal keskmine töötaolek näiteks maalritel 4,2 kuud, müürseppadel 3,5 kuud, kutseoskusega tööjõul 3,4 kuud ja kivitöödetegijatel 1,6 kuud aastas.⁵⁵ Meil on dokumentides olemas palgainfo, aga puudub teave tööhõive kohta. Ei ole teada, kui palju keegi töötas kuus, aastas või elu jooksul.⁵⁶ On usutav, et hooajalise töötuse perioodidel leiti lisatöö või mõni muu sissetulekuallikas. Näiteks võis perekond rentida oma korteris välja tuba või magamiskohta toas.⁵⁷ Aastad võisid olla ka erinevad – kas sissetulek oli aastate lõikes stabiilne? Inimesed võisid haigestuda või muutada muudel põhjustel ajutiselt töövõimetuks. Uurides Põhjamaade ehitustöölisi, kerkib esile veel üks hüpotees seoses kohalike loodusnähtustega. Talvel on päevad lühikesed, kuid suvel seevastu pikad – kas talvine tööpäev on lühem kui suvine? Pikka aega puudusid seadused, mis oleksid tööpäevade pikkust reguleerinud. 1905. aasta revolutsiooni käigus oli tööpäevade pikkuse lühendamine üks töölise nõudmistest. Selle saavutamiseks kulus aastaid. Soome näitel on teada, et linna ehitustöölise ja „väljas“ töötajate tööaeg erines hooajati. Suve tööaeg

⁵⁰ Tõestatud näide Inglismaa näitel: G. Clark. The long march of history. Farm wages, population, and economic growth, England 1209–1869. – The Economic History Review, New Series, Feb. 2007, vol. 60, nr. 1, lk. 97–135; Soome näitel S. Heikkinen. Labour and the market.

⁵¹ R. C. Allen. The Great Divergence in European wages and prices from the Middle Ages to the First World War, lk. 414.

⁵² Samas, lk. 413.

⁵³ K. Kaplinski. Tallinn – meistrite linn. Tallinn: Koolibri, 1995, lk. 67.

⁵⁴ 4. juuli 1866 hakkas kehtima käsitöö ja tööstuse vabaduse seadus, millega lubati Balti kubermangude linnades käsitöökoja avanemine kõigile vastava maksu tasujatele, mis omakorda muutis tsunftid vabatahtlikeks ühinguteks. Vene linnaseadus, mis hakkas kehtima 1877. aastal, muutis lõplikult tsunftide senise toimimise ning mitmed tsunftid läksid laiali ja meistrid suundusid mujale tööle. R. Pullat. Eesti linnad ja linnased. XVIII sajandi lõpust 1917. aastani. Tallinn: Eesti Raamat, 1972, lk. 23; K. Kaplinski. Tallinn – meistrite linn, lk. 59.

⁵⁵ S. Heikkinen. Labour and the market, lk. 120.

⁵⁶ Samas, lk. 152.

⁵⁷ Töölise korteriolud olid enamasti väga kehvad. Korterid olid väiksed ja nigelate sanitaartingimustega. Elati kasinate tingimustes ning paljud perekonnad ei olnud võimelised terve korteri rentimiseks. Korteri jagamine ja allrentnikud olid küllaltki tavalised nähtused. Töölise korterioludest 19. sajandil on pikemalt kirjutanud Ene Mäsak (E. Mäsak. Elutingimustest Tallinna eeslinnades. 1870–1940. Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Ajaloo Instituut. Tallinn: Eesti Raamat, 1981) ja Maie Pihlamägi. (M. Pihlamägi. On the conditions of the Estonian working class at the beginning of the 20th century, The Baltic countries. – Studia Baltica Stockholmiensia, 1990, nr 5, lk. 301–302). Viimane on täpsemalt kirjutanud ka töölise elutingimustest Esimese maailmasõja ajal: M. Pihlamägi. Eesti töölise töö- ja elutingimused Esimese maailmasõja aastail. – Esimene maailmasõda ja Eesti II. Koost. T. Tannberg. Eesti Ajalooarhiivi toimetised. Tartu, 2014, nr. 24 (31), lk. 300–327. Nõukogudeaegne kirjandus on kajastanud maailmasõjaajale töölise olukorra halvenemist. Nt. O. Karma. Eesti töölisklassi olukorrast ja võitlusest Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise ajajärgul. – Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised. Ühiskonnateadused 1957, nr. 3–4, lk. 225–249; A. Takkin. Tallinna tööstustöölise majanduslikust ja poliitilisest olukorrast 1914.–1917. a. – Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised. Ühiskonnateadused, 1959, nr. 2, lk. 138–148.

hakkas 19. saj keskpaigast kerkima 13 tunnini. Suurimates linnades 1880-ndatel ja 1890-ndatel aastatel oli suvine tööaeg 11 kuni 13 tundi ning talvel 7 kuni 9 tundi. See teeb aastaseks keskmiseks umbes 10 tundi päevas.⁵⁸ On tõenäoline, et ka Eesti alal oli aastaaegade suhtes erinevusi. Üldiselt ei ole ehitustöölise palkade kohta säilinud dokumentides fikseeritud tööpäevade pikkust.⁵⁹ Teatavasti mõjutasid sõjad (eriti Esimene maailmasõda) tööstustöölise tööpäevade pikkust,⁶⁰ kuid hetkel puudub teave muutustest ehitustöölise tööpäevades. Kuna täpset aastast töötatud päevade ja tundide arvu on pea võimatu leida, toetuvad mitmed uurijad umbkaudsetele arvudele. Näiteks 19. sajandi lõpus andsid pühapäevad ja pühad Eesti aladel aastas 66 puhkepäeva.⁶¹ Eeldades, et ülejäänud päevad veedeti tööl, saame teha lihtsa matemaatilise tehte, et leida aastas töötatud päevade arvu. Ning eeldades, et keskmiselt kestis tööpäev kümme tundi, saame leida ka aastas töötatud tundide arvu. Loomulikult jääb püsima küsimus, kas sellistel eeldustel tehtud arvutused peegeldavad ajaloolist reaalsust. Juhul kui ei ole võimalik määrata tegelikult töötatud päevade ja tundide hulka aastas, kasutatakse eelnevalt mainitud üldistusi, lahutades pühade ja pühapäevade arvu.

Järgmine raskuskoht kogu sissetuleku leidmisel on asjaolu, et enamik inimesi elas koos perekonnaga ning sissetulek jagati nendega. Mehe palk oli peamine komponent „tavalise“ perekonna sissetulekus.⁶² Abikaasad ja lapsed võisid ka olla palgatöötajad, mis tähendab, et perekonna sissetulekusse panustajaid oli mitu. Vabrikute tekkimine ja levimine suurendasid naiste ja laste tööhõivet.⁶³ Esimesed laste tööjõudu piiravad seadused pärinevad 1880. aastatest.⁶⁴ 19. sajandit uurinud S. Heikkinen leidis Soome näitel, et meeste palk moodustas 77% perekonna sissetulekust.⁶⁵ Sissetulekute mitmekülgsus omakorda raskendab perekonna kogu sissetuleku leidmist. On teada, et mõnede vabrikute tööliste puhul anti lisaks palgale lisahüvesid – nt. korteri, küttepuid, aiamaa ja moona.⁶⁶ Hüvede andmine sõltus tööandjast. Kas ka ehitustöölised said mingil viisil lisatasu – kui, siis mida? Hüvede saamine kaotaks ära teatavate kaupade ostmise vajaduse või kergendaks mingite teenuste maksumust. Kui ehitustöölise abikaasa töötas ettevõttes, mis jagas boonuseid, kas siis see tähendab, et sissetulekut oli võimalik kulutada ka muule kui esmatarbekaubale? Seetõttu peab uurija otsustama, kas ta kasutab uurimisel perekonda ning arvestab nende sissetulekute ja vajadustega või uurib n.-ö. vallasid meest. Kui hüvede saamine pole materjalides säilinud, tuleks uurimisel arvestada ainult rahalise sissetulekuga. Mõned uurijad arvutavad boonused väärtustele vastavaks rahaks ümber ja lisavad rahapalgale.

⁵⁸ S. Heikkinen. *Labour and the Market*, lk. 154.

⁵⁹ On ka erandeid. Autor on leidnud märkmeid Tallinna ehitustöölise tööpäevade pikkuste kohta. Dokumente uurides tuleks vastavatele asjaoludele eraldi tähelepanu pöörata.

⁶⁰ Sõja- või kaitsetööstusega seotud ettevõtete tööliste tööpäevad pikenesid sõja ajal oluliselt. Töötundide kasv oli peamiselt seotud ületunnitöö osakaalu suurenemisega. Vastupidiselt vähenesid tööpäevad töötajatel, kelle töökohad ei tegele nüüd sõjatellimuste täitmisega. Muutustest lähemalt tasub lugeda: M. Pihlamägi. Eesti tööliste töö- ja elutingimused Esimese maailmasõja aastail, lk 300–327.

⁶¹ T. Rosenberg. Tööliskonna olud ja tööliikumine. – Eesti ajalugu. V. Pärissorjuse kaotamisest Vabadussõjani. A. Andresen, E. Jansen, T. Karjahärm ... [jt.]. Tegevtoimetajad T. Karjahärm ja T. Rosenberg, peatoimetaja S. Vahtre. Õpetatud Eesti Selts. Tartu: Ilmamaa, 2010, lk. 167.

⁶² S. Heikkinen. *Labour and the Market*, lk. 160–161.

⁶³ Eriti suurenes laste ja naiste tööhõive tööstustes Esimese maailmasõja ajal, mil sõjatööstusega seotud vabrikutes oli töökäte puudus. M. Pihlamägi. Eesti tööliste töö- ja elutingimused, lk. 303.

⁶⁴ T. Karjahärm ja T. Rosenberg. Euroopa ja Venemaa Viini kongressist I maailmasõjani. – Eesti ajalugu. V, lk. 37. Esimese maailmasõja ajal 1915. aastal tühistas valitsus piirangud, mis olid varem kehtinud naiste ja alaealiste tööjõu kasutamisele vabrikutööstuses tervist kahjustavatel ja suurt füüsilist jõudu nõudvatel aladel ning öötööl. K. Lust. Eesti majanduse olukord Esimese maailmasõja ajal: historiograafiline pilguheit, lk. 50.

⁶⁵ S. Heikkinen. *Labour and the Market*, lk. 161.

⁶⁶ M. Pihlamägi. Eesti tööliste töö- ja elutingimused, lk. 319. (Autor viitab: RA, EAA.206.1.63.14, l. 20–25, Türi ja Kohila puupapivabrik, Paide ja Rakvere linnavalitsuse ning Saku õlletehase teated Eestimaa kubermangu vanem-vabrikuinspektorile, 4., 10., 11. ja 28. okt. 1914.)

Meetodid

Reaalpalkade uurimisel on oluline koostada tarbimisele vastanud tarbimiskorv (*Basket of Goods*), mis on üks suurimaid raskuskohti uurimisel. Seda on vaja, et koostada tarbijahinaindeks. Tarbimiskorvi koostamisel tuleb tunda kohaliku tarbimise eripära. Nagu eespool mainitud, on ajaloolastel reaalpalgaindeksi arvutamises erinevusi, mis tihti tulenevad just toidukorvi erinevustest. Sama perioodi, piirkonda ning tööliste gruppi uurides ei suudeta sageli jõuda ühisele arusaamale tarbimiskorvi osas. Enamasti ei jõuta kokkuleppele, milline oli siis vastava piirkonna tüüpiline tarbimiskorv.

Kuidas tuleks koostada tarbimiskorvi? Uurimisel on mõned üldtõed, millest kinni pidada. Esmalt tuleb leida allikad, kuhu on märgitud kaupade hinnad. Alati tuleb suhtuda allikatesse kriitiliselt – kellele on allikates märgitud hind suunatud? Kas tegemist on jae- või hulgemüügihindadega? Tarbimust uurides tuleb teada, et piirkonniti hinnad erinesid. Hinnad maal ja linnas ning erinevate asulate puhul ei lange kokku. Samuti on tõestatud, et üürid linnas olid kõrgemad kui maal.⁶⁷ Seega ei saa näiteks Tallinna hindade põhjal koostada elukallidusindeksit Tartu linna või Kose kihelkonna kohta. Alati tuleb koostada tarbimiskorv kohalikke hindu ja maksumusi arvestades. Järgmine oluline asi, mida silmas pidada, on, et uurida tuleb kaupu, mida inimesed tegelikult ostsid, mitte kaupu, mida nad oleksid soovinud nautimise eesmärgil osta.⁶⁸ Järgmine oluline aspekt on, et inimesed ei kulutanud oma sissetulekut ainult toidule.⁶⁹ Tarbimiskorv peaks sisaldama lisaks söögile ka eluasemekulusid (rent, küttepuid, valgustus), riideid ja teatavaid elustiili esemeid. Ainult paari toiduaine hind ei ole piisav, et koostada elukallidusindeksit või tarbimiskorvi.⁷⁰ Soome 19. sajandi andmete põhjal on kindlaks tehtud, et üle 50% sissetulekust kulus toidule.⁷¹ 18. sajandi Inglismaa talupoegade näitel on erinevad uurijad saanud toidu osakaalu väljaminekutes vahemikus 69–77%.⁷² Toidukorvi koostamine on küllalt keeruline ettevõtmine – kui suur on iga kauba osakaal? Kas uurida töölise tarbimust või töölise ja tema perekonna tarbimust? Pikka perioodi katvate uurimuste põhjal võib tekkida probleem, et inimeste tarbimisharjumused on muutunud, üks kaup on millegi uuega asendatud.⁷³ Näiteks küünlad või petrooleum kui valguseallikas on asendatud elektriga.⁷⁴ Majandusajaloolased nõustuvad, et linnaelanike korvi koostamisel on mõistlik kasutada leiva kui valmistoote hinda, mitte teravilja või jahu hinda, sest on vähetõenäoline, et töölistel oli aega või võimalust leiva küpsetamiseks. Nagu eespool mainitud, on kohalik eripära oluline toidukorvi koostamisel. Näiteks eelistasid hispaanlased nisuleiba ning poolakad rukkileiba.⁷⁵ Ilmselt ka Eestit uurides tuleks kasutada rukkileiva hinda.

Praeguse hetke uurimisseisuga ei ole Eestis koostatud täpset uuringut tarbimuse kohta. Lisaks eelmainitud leivale lisatakse toidukorvi ka või, juust, liha, kaunviljad, kartul, munad ja õlu. Heikkinen leiab, et tarbimise võib jagada kaheks: olulised kulutused ja väikesed luk-

⁶⁷ R. C. Allen. The Great Divergence in European wages and prices from the Middle Ages to the First World War, lk. 413–414.

⁶⁸ W. D. Nordhaus. Do real output and real wage measures capture reality? The history of lighting suggests not. – Cowles Foundation Discussion Papers 1078, Cowles Foundation for Research in Economics, Yale University, 1994, lk. 40.

⁶⁹ B. Mironov. The Standard of Living and Revolutions in Russia, 1700–1917, lk. 24.

⁷⁰ K. Lust. Agricultural labourers and their Wages, lk. 394.

⁷¹ S. Heikkinen. Labour and the market, lk. 172.

⁷² G. Clark. The Long March of History, lk. 107.

⁷³ A. L. Bowley. Cost of Living and Wage Determination. – The Economic Journal, 1920, vol. 30, nr. 117, lk. 115–116.

⁷⁴ Lähemalt tasuks lugeda: W. D. Nordhaus. Do Real Output and Real Wage Measures Capture Reality?

⁷⁵ R. C. Allen. The Great Divergence in European wages and prices from the Middle Ages to the First World War, lk. 421.

sused.⁷⁶ Samas võib kasutada Alleni väljatöötatud *subsistence lifestyle* mudeli tarbimiskorvi, kus sisalduvad ainult ellujäämiseks vajalikud toidud ja kaubad ning luksused on kõrvale jäetud. Teravili ja kartul olid peamised igapäevase energia andjad ehk siis olulised kulutused. Muude toiduainete osakaal oli väiksem ning näiteks kala, liha, juurviljad, puuviljad, juust ja munad olid rohkem luksuskaup.⁷⁷ Näiteks maksis Tallinnas 1888. aasta jaanuaris muna-paar 5 kopikat, samas kui setveriku (26,24 liitrit) kartulit sai 30 kopika eest.⁷⁸ Sama raha eest saab setverikust kartulitest rohkem kaloreid kui paarist munast. Tarbimise uurimisel, kui puuduvad andmed tegeliku toidukorvi kohta, loovad ajaloolased tarbimiskorvi teiste uurijate korvide abil, asendades mõned toiduained kohalike toiduainetega, aga pidades silmas, et päevane kalorsus jääks täiskasvanu kohta 2000 juurde.⁷⁹ Näiteks peamine teravili Lõuna-Hiinas Kantoni piirkonnas oli riis, Põhja-Hiinas Pekingi ümbruses oli levinuim sorgo. Polenta oli levinum teatud Itaalia osades ning ka teistes Euroopa osades olid enam levinud nisu, rukis ja oder.⁸⁰

Linna kolinud töolistest säilitasid paljud (vähemalt esialgselt) sidemed oma maal elavate sugulastega ning on võimalik, et osa toidust (nt. kartul ja/või juurviljad) saadi sugulaste käest. Samuti võisid küttepuud pärineda omaste käest. Ei saa välistada, et aialapikese omamise võimaluse korral kasvatati mingi osa juurviljast ise. Selleks oli maal elavatel perekondadel rohkem võimalusi kui kitsastes linnatingimustes elavatel peredel.⁸¹ Seda on raske kindlaks teha, kuna ei ole säilinud piisavalt vastavaid allikaid – nt. perekonna eelarveid. On usutav, et linna kolinud töölised saatsid mingi osa oma sissetulekust maale sugulastele.⁸² Kuidas uurida väljaminekute maksumusi? Kas Eesti uurijal tuleb koostada ise oma parimat nägemust kasutades tarbimiskorvi? Või tuleks varem teiste välismaa uurijate poolt koostatud tarbimiskorvi kohandada siinsetele oludele? Nagu eelnevalt mainitud, on võimalik koostada tarbimiskorvi, kus päevaseks kalorite hulgaks jääks 2000, ning asendada teise uurija tarbimiskorvis siinsetele elanikele võõrad kaubad kohalikult levinud kaupadega. Kui pole säilinud kaasaegseid eelarveid, siis tuleb uurijal koostada oma parim variant tarbimiskorvist, kohalikku eripära arvestades.

Globaalajaloo üks olulisemaid meetodeid on võrdlemine. Lisaks ühe piirkonna linnade, asulate ja külade võrdlemisele tuleks seal kehtinud reaalpalku ja nende indekseid võrrelda ka välismaaga. Et elatustasemeid võrrelda, saab peale reaalpalkade kõrvutada ka näiteks SKT-d inimese kohta või tööviljakust (*labour productivity*).⁸³ Ühe või teise kasutamise eelistel ja puudustel me hetkel pikemalt ei peatu. Kasutades võrdlemisel reaalpalku, on oluline märgata, et piirkondlike eripärade tõttu on tarbimiskorvid erinevad. Näiteks on Eestis elanud inimeste küttekulud kõrgemad kui Hispaanias elanute omad. Tarbimiskorvi erinemisest hoolimata saab võrrelda erinevaid linnu üle maailma. Erinevates piirkondades on kasutusel erinev valuuta ning see muudab võrdlemise küllaltki keeruliseks. Seetõttu kasutavad paljud ajaloolased võrdluste tegemisel hõbeda kaalu. See tähendab, et palgad ja maksumused arvu-

⁷⁶ S. Heikkinen. *Labour and the Market*, lk. 180.

⁷⁷ Samas, lk. 182.

⁷⁸ Eesti Postimees, 03.02.1888, lk. 3.

⁷⁹ R. C. Allen et al. *Wages, prices, and living standards in China, 1738–1925: in comparison with Europe, Japan, and India.* – *Economic History Review*, Feb. 2011, nr. 64. Anatol Tooms koostas 1920. aastatel Eesti uurimiseks toidukorvi, kus päevane kalorite kogus oli 3500. A. Tooms. *Elumaksumus (elukallidus)*, lk. 64–87.

⁸⁰ R. C. Allen et al. *Wages, prices, and living standards in China, 1738–1925.*

⁸¹ S. Heikkinen. *Labour and the Market*, lk. 161–162.

⁸² Boris Mironov arvab, et see võis vene tööliste puhul olla 2–11% sissetulekust. B. N. Mironov. *Wages and Prices in Imperial Russia, 1703–1913*, lk. 47–72.

⁸³ S. Broadberry, C. Burhop. *Real wages and labour productivity in Britain and Germany, 1871–1938. A unified approach to the international comparison of living standards.* – *The Journal of Economic History*, June 2010, vol. 70, nr. 2, lk. 400.

tatakse kaasaegsete kehtinud kursside alusel hõbeda kaalule vastavaks.⁸⁴ Selline palga või reaalspalga indeksi võrdlemine annab objektiivsema tulemuse kui valuutapõhine võrdlus. Samas leidub kirjanduses ka autoreid, kes teisendavad ühe valuuta teiseks.⁸⁵ Hõbeda kaalu võib kasutada ka ainult ühe linna või piirkonna uurimisel, et järgmised uurijad saaksid tehtud tööd oma uurimustega kõrvutada. Autorid, kes näiteks kasutavad Alleni *subsistence lifestyle*´i mudelit, koostavad oma tarbimiskorvid samade meetodite järgi, mis lihtsustab võrdlemist ning annab selgemad tulemused elatustaseme erinevuste kohta.

International Institute of Social History⁸⁶ on oma veebilehel avaldanud erinevate uurijate koostatud hindade ja palkade tabelid pea kogu maailma kohta. Enamikus tabelites on märgitud ka, kui mitmele grammile hõbedale vastavad esitatud palgad ja hinnad. Võrdlemine, et samal aastal kohas X oli kilo leiva väärtus A grammi ning kohas Y hoopis 0,9A grammi hõbedat, annab meile rohkem teavet elukalliduse kohta kui samade asjade võrdlemine eri valuutade põhjal. Nimetatud andmebaasi pole hetkeseisuga⁸⁷ sisestatud Eestit kui eraldi riiki. Andmebaasis leiduvad Venemaa hindade ja palkade tabelid, mis katavad ajaperioodi 1590–1871. Kuigi Eesti oli Vene keisririigi osa 18. sajandi algusest peale, ei sisalda Venemaa kohta avaldatud materjal ühtegi Eesti linna. Samuti puuduvad andmed lõunanaabrite kohta. Kuid esitatud on näiteks Moskva, Peterburi ja Pihkva hinna- ja palgatabelid, mida saab võrrelda Eesti alade linnadega. Eestile lähematest riikidest on esindatud ka Rootsi, Taani ning Poola.

Allikad

Eesti arhiivide kogud sisaldavad dokumente, kus on üles märgitud mitmesuguste töötajate päevapalgad. Uurides linnavalitsuste fonde, võime kantseleidokumentide seast leida informatsiooni mitmesuguste tööliste päevapalkade kohta. Samadesse toimikutesse on sageli märgitud ka kaupade hinnad. Näiteks Pärnu linnavalitsuse fond⁸⁸ sisaldab informatsiooni palkade ja hindade kohta ajavahemikus 1882.–1917. aasta. Esindatud on mitmesuguste ehitustööliste palgad, näiteks puu-, pott- ja müürseppade omad. Tarbekaupadest on esindatud eri teraviljade, küttepuude ning näiteks või ja viina hind. Sarnast informatsiooni samast perioodist on kogunud ka mõnede teiste linnade linnavalitsused. Samuti sisaldavad ehitustööliste palku Eestimaa kubermanguvalitsuse ehitus- ja teede komisjoni säilikud.⁸⁹ Esindatud on kõikide tähtsamate ja levinumate ehitustööliste päevapalgad. Mõningaid ehitustööliste päevapalku võib leida ka konkreetsete objektide eelarvete seast.⁹⁰ Selliste toimikute kasutamise miinus on, et need pakuvad pistelist informatsiooni limiteeritud ajaperioodi, mitte pikema aja kohta. Arhiivis on olemas ka mõningate ehitiste ehitus- või remondi eelarved. Nendes on kenasti loetletud kulud ehitusmaterjalidele ning ka ehitustööde hinnad. Siiski, ei ole selge, kas ehitustööde maksumus (nt. tiseritöö, tubased tööd) on tööliste palgaraha või on seal sees ka muud kulud. Samuti ei ole välja toodud, kui palju oli ehitusplatsil töölisi või mis

⁸⁴ Vaata nt.: J. I. A. Ucendo, R. Lanza Garcia. Prices and real wages in seventeenth-century Madrid. – *Economic History Review*, Aug. 2014, vol. 67, nr. 3, lk. 607–626; R. C. Allen. The Great Divergence in European wages and prices from the Middle Ages to the First World War; S. Broadberry, B. Gupta. The Early modern Great Divergence: Wages, prices and economic development in Europe and Asia, 1500–1800. – *The Economic History Review New Series*, Feb. 2006, vol. 59, nr. 1, lk. 2–31.

⁸⁵ Nt. Broadberry ja Burhop arvutasid Saksa palgad naeladesse, kui nad võrdlesid Inglismaa ja Saksamaa elatustaset: Real wages and labour productivity in Britain and Germany, 1871–1938: A U'nified approach to the international comparison of living standards.

⁸⁶ Kätesaadav aadressil: <http://www.iisg.nl/hpw/data.php>

⁸⁷ Mai 2018.

⁸⁸ RA, EAA.3569.1.

⁸⁹ RA, EAA.33.3. Katab aastaid 1883 kuni 1915.

⁹⁰ Nt. 1914. aastal koostatud väljaminekute kalkulatsioonid teedeehituseks Tartu ja Viljandi ning Tartu ja Alatskivi vahel. RA, EAA.2059.1.2923, 2924.

olid nende päevapalgad. Kirjapandud arvude ja arvutuste lahtimõtestamine osutub seetõttu küllaltki keerukaks. Ometigi saab nende dokumentide põhjal teha järeldusi ehitustöölise tööperioodide kohta. Vabrikutöölise palkade uurimiseks tuleks uurida toimikuid, mis on vabrikute fondides. On levinud teadmine, et vabrikutes olid kehtestatud mitmesuguste rikkumiste eest trahvid, mida töölistele sageli ka määrati. Seetõttu tuleb vabrikutöölisele ette nähtud palkadesse suhtuda kriitiliselt.

Uurijatel tasuks uurida ka mõisate majapidamisraamatuid, kus saab näha hindu, millega mõisnikud kaupu või teenuseid ostsid ja müüsid. Samade toimikute abil on mõningal puhul võimalik koostada mõisapere aastased eelarved – mida tarbiti ja palju selleks kulutati. Mõisaperede eelarved sisaldavad rohkem luksusesemeid, mida tavalistel töölistel oli raske endale muretseda, kuid siiski on need eelarved võrdlemiseks kasulikud. Lisaks tasub uurida mõisaraamatuid, sest suuremates mõisates töötasid käsitöölised ja meistrimed (nende seas ehitustöölised). Tasub otsida n.-ö. tavaliste perekondade eelarveid – see näitaks, millised olid tööliste tegelikud kulutused.

Iseseisvunud Eesti aja kohta on mitmeid toimikuid, mille abil saab uurida nii palku kui ka kaupade ja teenuste hindu. Näiteks 1925. aastal anti välja dokument Teedeministeeriumi Ehitus-Peavalitsuse tööliste palganormide ja materjalide hindade kohta.⁹¹ Majandusministeeriumi kaubandus-tööstusosakond kogus materjali kaupade hindade ja börsikulude kohta. Samuti võib leida mitmesugust materjali Tallinna Linna Ehitusosakonnast. Tasub uurida ka Tallinna börsikomitee fondi, mis sisaldab erisugust materjali. Teiste seas võime leida teateid mitmete kaupade hindadest, valuutakursse ning nii kohalikke kui ka välismaiseid börsiteateid. Linnavalitsuste fondidest võib jällegi leida ülevaateid turuhindadest. 1937. aastal toimus Eesti esimene majandusloendus, mis hõlmas tööstust, käsitööstust, kaubandust ja transporti. Ettevõtetele uuriti tööliste palkade suurust ja perekondi küsitleti nende eelarve osas. Tulemused on publitseeritud nelja köitena.⁹²

Rahvusvahelised uurijad toetuvad vajadusel ja/või võimalusel ka kaasaegsele perioodikale, kus sageli kajastati kehtivaid turuhindu.⁹³ Eesti väljaannetest on näiteks Eesti Postimehes aeg-ajalt lugeda mõne suurema linna turuhindu. Välja on toodud loomaliha, teraviljade, tangu, või ja munade hinnad. Kahjuks ei sisalda turuhinnad enamasti leiva hinda. Mõnikord on samas ajalehes kajastatud ka turuhinnad Riias või Peterburis. Samuti on avaldatud raha ja väärtpaberite hinnad, enamasti Peterburi börsil ning ka pangakontorite kontoseisud. Perioodikaga tutvumine pakub ka muid võimalusi inimeste majandusliku heaolu uurimisel. Näiteks ka lehe enda hinda võib kasutada allikana, kuigi see oli kaup, mida kõik perekonnad ei tarbinud.⁹⁴ Sagedane on, et suuremad hinnatõusud või -kõikumised on ajakirjanike poolt märgatud. Viimaseid on tihti seostatud ka ilmastikuolude mõjuga hindadele või Baltikumi/Venemaa/Euroopa hetke turuseisuga. Pisteliselt mainitakse perioodikas eri eluvaldkondade esindajate sissetulekuid.⁹⁵ Aeg-ajalt nimetatakse ka töötajate suurt hulka või töökäte puudust mõnes sektoris, mille põhjal võime teha oletusi majanduse hetkeseisu ja muutumise

⁹¹ RA, ERA.14.1.1085.

⁹² Tööstus. 1937. a. majandusloenduse andmed. Vihk I. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1939; Käsitööstus. 1937. a. majandusloenduse andmed. Vihk II. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1939; Kaubandus ja transport. 1937. a. majandusloenduse andmed. Vihk III. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1939; Bütjetuurimus. 1937. a. majandusloenduse andmed. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1940.

⁹³ Nt.: T. Brinley. Wages, Cost of Living and National Income in Sweden 1860–1930. – T. Brinley. Wages, cost of living and national income in Sweden 1860–1930. – Baltic and Scandinavian Countries, 1938, vol. IV, nr. 3 [10], lk 357–363.

⁹⁴ Mõned uurijad lisavad ajalehe maksumuse oma tarbimiskorvi, tihti „muude kulude“ lahtrisse. Nt.: R. Searle. Is there anything real about real wages? A history of the official British cost of living index, 1914–62. – Economic History Review, 2015, vol. 68, nr. 1, lk. 145–166.

⁹⁵ Mõned näited: Põllutöölise palgad Liivimaal 1869., 1879. ja 1884. aastal. – Eesti Postimees, 31.07.1885 ja 14.08.1885; erinevate koolmeistrite palk 1883. aastal. – Eesti Postimees. 02.11.1883 ja 11.04.1884.

kohta. Ajalehed avaldavad ka uute väljaannete müügi- ja erinevate ürituste kuulutusi ning pärast nende toimumist tagasisidet õnnestumiste kohta, mis sisaldab ka piletitulu ja annab sellega aimu rahva kulutustest meelelahutusele.

Saagikuse ja siseturuhindade kohta saab materjali leida kuberneride iga-aastastest aruannetest pealinnale. Need asuvad Venemaa Riiklikus Ajalooarhiivis (f. 1263 asuvad originaalid ja f. 1281 koopiad).⁹⁶ Viimast tasub uurida, sest see mõjutab turuhindu. Samuti tasuks uurida statistikakomiteedele saadetud aruandeid, mis kajastasid teateid saagikuse, külvipindade ja hindade kohta.⁹⁷ Kersti Lust on viljahindade puhul kasutanud börsihindu.⁹⁸ Sõjaaegsete piirhindade kehtestamise kohta saab lugeda Peeter Suure merekindluse komandandi käskkirjadest.⁹⁹ Rootsisis ja Norras on Riigipank avaldanud vabalt kättesaadavaid kogumikke palga, intresside ja muu raha ning pangandusega seotu kohta.¹⁰⁰ Eesmärk on, et palju kasulikku informatsiooni oleks kättesaadav mitte ainult akadeemilistel eesmärkidel, vaid ka poliitika ja strateegiate analüüsijatele.¹⁰¹ Eeskuju teistele, et kunagi oleks võimalik Põhjamaade või laiema piirkonna andmebaas koostada.¹⁰² Loodetavasti saab tulevikus ka Eestis sarnase kogumiku avaldada.

Kokkuvõte

Ajalooliste reaalpalkade uurimine on küllaltki keeruline teema, kuna sageli on sobivate materjalide leidmine keerukas ning siiani ei ole teemaga tegelevad ajaloolased jõudnud arusaamale, millised uurimis- ja arvutusmeetodid on parimad, et leida võimalikult täpsed tulemused. Siiski nõustutakse, et iga piirkonna puhul tuleb arvestada kohalikke eripärasid. Ning teatud probleemide ja kaheldavuste korral tuleb kasutada allikates olevat materjali ja vajadusel teha nende põhjal väiksemaid üldistusi. Seejuures on tegemist uurimisvaldkonnaga, mis tegeleb majanduse kesksete aspektidega – tarbimus, tootlikkus, elatustase, turgude toimimine ja palju muudki. Antropomeetria abil uuritakse isegi sissetulekute mõju inimkehale. Uurimise puhul tuleb uurijal mitmete küsimuste korral teha valikuid – kas uurida perekonna või vallalise isiku sissetulekuid?; kuidas päevapalka aastaseks sissetulekuks arvestada?; mida valida tarbimiskorvi, et peegeldada selle piirkonna elanike tegelikku tarbimist? Eestis on uuritava perioodi osas elatustaseme teema käsitlemata. Usun, et alates 1920. aastate keskpaigast on allikate rohkuse tõttu võimalik täiendada seniseid käsitlusi ning koostada üsnagi mahukas ja tõelähedane analüüs palgade ja sellega seotud heaolu kohta. Varasemast perioodist leidub materjale nii arhiivides kui ka perioodikas, aga seda on vähem ning allikate olemuse tõttu on järeldesteni jõudmine raskem. Lisaks on üks suurem probleem tarbimiskorvi koostamine – kuidas teha see paslikuks ja uuritava grupi tegelikku tarbimist väljendavaks? Arvan, et sissejuhatuses püstitatud küsimusele – kas Eesti kontekstis on võimalik koostada tõene palgade indeks? – saab vastata ikkagi alles siis, kui on tehtud paar vastavat katset. Sellise teema puhul ongi oluline, et keegi teeks n.-ö. otsa lahti ja annaks esimene panuse, mida järeltulevad uurijad saavad vajadusel täiendada ja korrigeerida.

Uurimistööd on finantseerinud Eesti Teadusagentuur PRG318

⁹⁶ K. Lust. Teraviljahinnad Eesti kohalikel turgudel, lk. 221.

⁹⁷ Samas, lk. 221.

⁹⁸ K. Lust. Agricultural labourers and their wages in Estland in 1885–1913, lk. 397.

⁹⁹ RA, EAA.2835.1.

¹⁰⁰ Exchange Rates, Prices, and Wages, 1277–2008. Edited by R. Edvinsson, T. Jacobson, D. Waldenström. Historical Monetary and Financial Statistics for Sweden. Sveriges Riksbank, Stockholm, 2010; Historical Monetary Statistics for Norway 1819–2003. Edited by Ø. Eitheim, J. T. Klovland, J. F. Qvigstad. Norges Bank, 2004.

¹⁰¹ Exchange Rates, Prices, and Wages, lk. 12.

¹⁰² Samas, lk. 14.